

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

**ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026**

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Teshayev Zavqiddin Jabbor o'g'li – Qarshi davlat universiteti Turizm va marketing kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li – Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali
23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №R-566966 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №049864

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Ғайбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебутова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қахрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижини модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комижон Товкараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat Shonazarovich	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya, amaliyot va uslubiyot	165
22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budget tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozorida transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узок муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209

27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O‘zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To‘laev Safarmurod Boymuhammad o‘g‘li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Ҳаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o‘g‘li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o‘g‘li	O‘zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboevich, Xojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O‘zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
39.	Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308
40.	Xolmurotov Fozil Saribayevich	Hududiy eksportning qo‘shilgan qiymati va diversifikatsiya darajasini o‘lchash: Xorazm viloyatida export quality index tahlili	314
41.	Jumaniyazov Iskandar Baxodirovich	To‘qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, tannarxni kalkulyatsiya qilish va tahlil etish bo‘yicha xorijiy tajriba	327
42.	Vaisov Dilshod Ibodullayevich	Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini prognozlashning ekonometrik asoslari	333
43.	Kabilova Zebo Babakulovna	Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari	341
44.	O‘lmasxo‘jayev Zoirxo‘ja Abbos o‘g‘li	Ta’lim muassasalarida sun’iy intellekt asosidagi adaptiv modellarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash	353
45.	Jomolov Muzaffar Mirzoxitovich	Hududlarda investitsiyalar samaradorligini qisqa panel ma’lumotlari asosida o‘rta muddatga prognozlash: Toshkent viloyati misolida	358
46.	Akhmedova Shokhistakhon	Ways to improve sustainable financing mechanisms in Uzbekistan: capital needs, pilot instruments and scenario-based projections to 2030	368
47.	Xushvaqov Islombek Muxammadi o‘g‘li	Moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdolarni moliyalashtirish	381
48.	Qudratova Shaxnoza Shuxrat qizi	Yashash va umumiy ovqatlanish xizmatlari samaradorligini statistik baholash usullari va mezonlari	388
49.	Ziyodullayev Dilshod Sherzodovich, Sharapova Mashxura Azadovna	O‘zbekistonda monetar va fiskal siyosatning inflyatsiya va iqtisodiy o‘sishga ta’siri	399
50.	Гозиев Рзоиддин Чулпон угли, Ким Дмитрий Игнатьевич	Перестройка кадровой стратегии ритейла в эпоху цифровых технологий	406
51.	Qodirov Humoyun Tolibjon o‘g‘li	To‘qimachilik korxonalarining eksport salohiyatini boshqarishda eksportni diversifikatsiya qilish strategiyasi	413
52.	Abdujabarova Mahmura Toshmuxamadovna	Korxona moliyaviy holatining tizimli tahlili	419
53.	Olimova Maftuna Komil qizi	Raqamli iqtisodiyot sharoitida kadrlar bozori talab va taklifi nomutanosibligini statistik baholash	429

54.	Маматова Рўзимурод кизи	Эленур	Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш механизмини такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари	441
55.	Xodjaniyazov Yuldashevich	Shohruh	Hududiy farovonlik indeksini prognozlash: Holt modeli va qiyosiy ekonometrik baholash	450
56.	Maxmasaidova Ubaydulla qizi	Muslima	Ko'p o'zgaruvchili regressiya modeli asosida iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligini excel dasturi yordamida tahlil qilish	458
57.	Юсупов А.Т.		Илмий-технологик ва иқтисодий хавфсизлик тизимида олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги (методологик, услубий ва амалий жиҳатлари)	470
58.	Shirinov Abduxalilovich	Uchqun	Ichki segmentar hisobotning tarkibi, ko'rsatkichlari va shakllarini takomillashtirish	481
59.	Шахабудинова Зиятходжаевна	Муаттар	Институционально-регуляторные условия формирования цифровой модели оценки кредитоспособности заемщиков	489
60.	Kilichev Akramovich	Alisher	Mavsumiy mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar moliyaviy barqarorligini integral baholashning ikki blokli modeli (Entropiya vaznlari asosida)	496
61.	Fayazov Xasan Jaxongir ugli		Behavioral and psychological factors in ai use among 15-year-old students: learning and academic performance	504
62.	Urazbayeva Konisbayevna	Ilmira	Moliyaviy kontrolling tizimida mavjud muammolar va ularning aksiyadorlik jamiyati moliyaviy samaradorligiga ta'siri	511
63.	Ollokulova Mansurovna	Feruza	Milliy iqtisodiyotni transformatsiyalash sharoitida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	518
64.	Isamitdinova Rahimjanovna, Salim Sobirovich	Ra'no Togayev	Investitsiya loyihalari qiymati va muddati monitoringini o'zlashtirilgan qiymat usuli asosida takomillashtirish	525
65.	Alijonov Jamshid o'g'li	Alijon	Qurilish korxonalarining investitsion salohiyatini kompleks baholash metodologiyasini takomillashtirish	533
66.	Jafarova Marjona Jafarovna, Xusanova Dilorom Shavkatovna		O'zbekistonda inflatsiya darajasining pasayish sabablari	539
67.	Axmedova Shavkatovna	Mavluda	Tasodifiy tebranishlar, xo'jaliklararo geterogenlik va samarasizlikni ajratib baholovchi panel modellar tizimi	544
68.	Baxromov Azizbek Alisher o'g'li		Raqamli iqtisodiyot sharoitida to'qimachilik sanoati korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish mexanizmlari	551
69.	Гулямова Нурутдиновна	Асия	Рынок рассрочки (BNPL) и розничное кредитование в Узбекистане: рост, скрытая стоимость и риски закредитованности	557
70.	Adhamova Gulshoda Yaxyo qizi, Togayev Salim Sobirovich		Loyiha boshqaruvida rahbarlik uslublarining jamoa samaradorligi va loyiha muvaffaqiyatiga ta'sirini baholash	563
71.	Eshmurodov Suvonqulovich	Sulton	Raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklarining aktiv va passivlarini muddatlar bo'yicha muvofiqlashtirish yo'llari	570

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TIJORAT BANKLARINING AKTIV VA PASSIVLARINI MUDDATLAR BO‘YICHA MUVOFIQLASHTIRISH YO‘LLARI

Eshmurodov Sulton Suvonqulovich

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
mustaqil izlanuvchisi
eshmurodovsulton@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklarining aktiv va passivlarini muddatlar bo‘yicha muvofiqlashtirishning nazariy-metodologik asoslari va amaliy yo‘nalishlari tadqiq etilgan. Mobil va onlayn xizmatlar, tezkor to‘lovlar hamda raqamli depozit va kreditlash banklar resurslarining xulq-atvoriy muddatini qisqartirib, depozitlarning foiz stavkasiga sezgirligini va ularning chiqib ketish («raqamli run») tezligini oshirmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023–2025-yillardagi hisobotlari asosida kredit va depozitlar nisbati, LCR va NSFR koeffitsientlari, talab qilib olinguncha depozitlar ulushi hamda valyuta kesimidagi moliyalashtirish farqi tahlil qilingan, depozitlar chiqib ketishi ssenariylarida tizim likvidligining chidamliligi baholangan. Natijalar muddat nomuvofiqligining asosiy manbai uzoq muddatli kreditlar bilan barqaror moliyalashtirish o‘rtasidagi, ayniqsa xorijiy valyutadagi tarkibiy farq ekanini ko‘rsatdi. Tadqiqot yakunida xulq-atvoriy muddat modellari, real vaqtdagi likvidlik monitoringi, uzoq muddatli resurslarni jalb etish va valyuta pozitsiyasini muvofiqlashtirishni o‘z ichiga olgan ALM mexanizmi taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: aktiv va passivlarni boshqarish (ALM), muddatlar bo‘yicha muvofiqlashtirish, muddat nomuvofiqligi, likvidlik riski, raqamli transformatsiya, LCR, NSFR, xulq-atvoriy muddat, raqamli run, tijorat banklari.

WAYS TO ALIGN THE MATURITIES OF COMMERCIAL BANKS’ ASSETS AND LIABILITIES UNDER DIGITAL TRANSFORMATION

Eshmurodov Sulton Suvonqulovich

Independent Researcher at
Kimyo International University in Tashkent
eshmurodovsulton@gmail.com

Abstract. This study examines the theoretical, methodological and practical directions of matching the maturities of assets and liabilities of commercial banks under digital transformation. Mobile and online services, instant payments, and digital deposit and lending products shorten the behavioral maturity of bank funding and increase the interest-rate sensitivity of deposits and the speed of their outflows (“digital runs”). Using the Central Bank of Uzbekistan’s reports for 2023–2025, the paper analyzes the loan-to-deposit ratio, the liquidity coverage (LCR) and net stable funding (NSFR) ratios, the share of demand deposits, and the funding gap by currency, and assesses the resilience of system liquidity under deposit-outflow scenarios. The results show that the main source of maturity mismatch is the structural gap between long-term loans and stable funding, concentrated in foreign currency. The paper proposes an asset-liability management (ALM) mechanism that includes behavioral maturity models, real-time liquidity monitoring, extension of funding maturities, and alignment of currency positions.

Key words: asset-liability management (ALM), maturity matching, maturity mismatch, liquidity risk, digital transformation, LCR, NSFR, behavioral maturity, digital run, commercial banks.

ПУТИ СОГЛАСОВАНИЯ СРОКОВ АКТИВОВ И ПАССИВОВ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Ешмуродов Султон Сувонкулович

Самостоятельный соискатель,
Международный
университет Кимё в Ташкенте
eshmurodovsulton@gmail.com

Аннотация. В статье исследуются теоретико-методологические основы и практические направления согласования активов и пассивов коммерческих банков по срокам в условиях цифровой трансформации. Мобильные и онлайн-сервисы, мгновенные платежи, цифровые депозитные и кредитные продукты сокращают поведенческий срок банковских ресурсов, повышают чувствительность депозитов к процентным ставкам и скорость их оттока (*digital run*). На основе отчётности Центрального банка Республики Узбекистан за 2023–2025 годы проанализированы соотношение кредитов и депозитов, коэффициенты LCR и NSFR, доля депозитов до востребования и разрыв в финансировании в разрезе валют, а также оценена устойчивость ликвидности системы в сценариях оттока депозитов. Показано, что основным источником несоответствия сроков является структурный разрыв между долгосрочными кредитами и стабильным финансированием, сосредоточенный преимущественно в иностранной валюте. Предложен механизм управления активами и пассивами (ALM), включающий модели поведенческих сроков, мониторинг ликвидности в реальном времени, удлинение сроков ресурсной базы и согласование валютных позиций.

Ключевые слова: управление активами и пассивами (ALM), согласование сроков, несоответствие сроков, риск ликвидности, цифровая трансформация, LCR, NSFR, поведенческий срок, цифровой отток вкладов (*digital run*), коммерческие банки.

Kirish.

Tijorat banklarining asosiy iqtisodiy vazifalaridan biri qisqa muddatli va talab qilib olinguncha depozitlar shaklida jalb etilgan resurslarni uzoq muddatli kredit va investitsiyalarga aylantirish, ya'ni muddatlar transformatsiyasini amalga oshirishdir. Mazkur funktsiya bank vositachiligining iqtisodiy mohiyatini belgilaydi, biroq aynan aktiv va passivlar muddatlari o'rtasidagi nomuvofiqlik (*maturity mismatch*) likvidlik riski, foiz stavkasi riski va valyuta riskining asosiy manbaiga aylanadi. Shu bois aktiv va passivlarni boshqarish (*Asset-Liability Management – ALM*) tizimi bank risk-menejmentining markaziy bo'g'ini sifatida e'tirof etiladi, uning samaradorligi esa nafaqat alohida bankning, balki butun moliya tizimining barqarorligini belgilaydi.

So'nggi yillarda raqamli transformatsiya bank biznes-modelini tubdan o'zgartirmoqda. O'zbekistonda Prezidentning PF-6079-son Farmoni bilan tasdiqlangan «Raqamli O'zbekiston – 2030» strategiyasi hamda PF-5992-son Farmoni bilan qabul qilingan 2020–2025-yillarga mo'ljallangan bank tizimini isloh qilish strategiyasi doirasida masofaviy xizmat ko'rsatish, onlayn hisobraqam va depozit ochish, masofaviy kreditlash keng joriy etildi. S. Begimqulova (2026) keltirgan ma'lumotlarga ko'ra, masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 2020-yil iyun oyidagi 10,94 million nafardan 2025-yil boshiga kelib 52,92 million nafargacha, ya'ni 4,8 baravar oshdi. Bu jarayon mijozlarga depozit stavkalarini bir necha daqiqada solishtirish va mablag'ni bir bankdan boshqasiga zudlik bilan o'tkazish imkonini berib, depozit bozoridagi raqobatni kuchaytirdi; Markaziy bank ham raqamli banking rivoji depozit bozorida yuqori raqobat muhitini shakllantirayotganini qayd etgan.

Natijada passivlar tomonida «yadro» depozitlarning barqarorligi haqidagi an'anaviy tasavvurlar o'zgarmiqda: shartnomaviy muddati uzoq depozit xulq-atvoriy jihatdan qisqa muddatli bo'lib qolishi, talab qilib olinguncha depozit esa raqamli kanallar orqali avvalgidan tezroq chiqib ketishi mumkin. Aktivlar tomonida onlayn mikroqarz, bo'lib to'lash («nasiya») va iste'mol kreditlari ulushining oshishi portfel tarkibi va aylanuvchanligini o'zgartirmoqda: 2025-yil oxirida aholiga berilgan kreditlar qoldig'i 220,3 trln so'mga yetib, ularning jami kreditlardagi

ulushi 33 foizdan 36 foizga ko‘tarildi. Shu bilan birga tizimda kreditlarning depozitlarga nisbati 145 foizni, kredit va depozitlar o‘rtasidagi farq esa 186,7 trln so‘mni tashkil etmoqda, ya‘ni kreditlarning muhim qismi depozitlardan tashqari manbalar — qarz mablag‘lari va kapital hisobidan moliyalashtirilmoqda.

Xalqaro amaliyot ham masalaning dolzarbligini ko‘rsatmoqda: 2023-yilda AQShdagi bir qator banklar inqirozi foiz stavkalari oshishi natijasida aktivlar bozor qiymatining pasayishi sug‘urtalanmagan depozitchilarning ommaviy chiqib ketishi bilan birikkanda bank barqarorligi qanchalik tez yo‘qolishi mumkinligini namoyon etdi. O‘zbekistonda Markaziy bankning 2025–2028-yillarga mo‘ljallangan bank tartibga solish va nazorat tizimini takomillashtirish bo‘yicha «Yo‘l xaritasi»da likvidlik me‘yorlariga rioya etilishi monitoringini 2026-yil 1-yanvardan boshlash, likvidlik stress-testini depozitchilar konsentratsiyasi tahlili bilan to‘ldirish hamda bank kitobidagi foiz riski bo‘yicha Bazel asosining 2-ustunini joriy etish ko‘zda tutilgan. Bu banklar oldiga ALM tizimini raqamli muhitga moslashtirish vazifasini qo‘ymoqda.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklarining aktiv va passivlarini muddatlar bo‘yicha muvofiqlashtirish yo‘llarini ilmiy asoslash va amaliy mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish doirasida bank tizimidagi muddat nomuvofiqligining hozirgi darajasi va tarkibi baholanadi, raqamli kanallarning depozit va kredit portfelli muddatiga ta’siri tahlil qilinadi, «raqamli run» ssenariylarida tizim likvidligining chidamliligi hisoblanadi hamda ALM tizimini takomillashtirishga qaratilgan takliflar shakllantiriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Tijorat banklarida aktiv va passivlarni muddatlar bo‘yicha muvofiqlashtirish bank likvidligi va moliyaviy barqarorligini ta‘minlashning muhim sharti hisoblanadi. Basel qo‘mitasi likvidlik riskini boshqarishda pul oqimlarini muddatlar bo‘yicha muvofiqlashtirish va yetarli likvidlik zaxirasini shakllantirishni tavsiya etadi [1]. Basel III doirasida LCR ko‘rsatkichi qisqa muddatli likvidlikni, NSFR esa barqaror moliyalashtirishni ta‘minlashga qaratilgan [2; 3]. Foiz stavkasi riskini boshqarishda aktiv va passivlarning qayta baholanish muddatlarini hisobga olish zarurligi ta’kidlangan [4]. Fintex texnologiyalarining rivojlanishi esa banklarda risklarni boshqarish va moliyaviy operatsiyalarni tashkil etish mexanizmlarini o‘zgartirmoqda [5].

O‘zbekiston banklarida raqamli xizmatlarning rivojlanishi bank operatsiyalarining tezkorligi va samaradorligini oshirmoqda [6]. Berger va Bouwman banklarning likvidlik yaratish faoliyatini bank vositachiligining muhim funksiyasi sifatida baholaydi [7]. Boot va hammualliflar fintex rivojlanishi banklarning an’anaviy biznes modellariga ta’sir ko‘rsatayotganini qayd etadi [8]. Brunnermeier va Pedersen bozor va moliyalashtirish likvidligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni asoslaydi [9]. Choudhry aktiv va passivlarni boshqarishda ularning muddati, foiz stavkasi va pul oqimlarini kompleks hisobga olishni taklif etadi [10].

Diamond va Dybvig banklarning qisqa muddatli majburiyatlari va uzoq muddatli aktivlari o‘rtasidagi nomuvofiqlik likvidlik riskini oshirishini ko‘rsatadi [11]. Diamond va Rajan bank likvidligi va moliyaviy zaiflik o‘rtasidagi bog‘liqlikni asoslaydi [12]. Drechsler, Savov va Schnabl depozitlar banklar uchun muhim moliyalashtirish manbai ekanligini ko‘rsatadi [13]. Euromoney ma’lumotlarida O‘zbekistonda raqamli bank xizmatlari, xususan, TBC Uzbekistan faoliyatining rivojlanishi qayd etilgan [14]. Gatev va Strahan banklarning likvidlik riskini xedjirlash imkoniyatlarini tahlil qiladi [15]. Hanson va hammualliflar banklarning uzoq muddatli aktivlarga investitsiya qilish xususiyatlarini o‘rganadi [16].

Jiang va hammualliflar foiz stavkalarining o‘zgarishi hamda depozitlarning chiqib ketishi banklarning moliyaviy zaifligini kuchaytirishi mumkinligini ko‘rsatadi [17]. Kashyap, Rajan va Stein banklarning kreditlash va depozit jalb qilish orqali likvidlik yaratish mexanizmini asoslaydi [18]. Kodirov O‘zbekiston bank sektorida likvidlikni qo‘llab-quvvatlash instrumentlarini takomillashtirish masalasini tadqiq etadi [19]. Markaziy bankning moliyaviy barqarorlik hisobotlarida bank tizimining likvidligi va moliyaviy barqarorligi tahlil qilingan [20; 21]. 2025–

2028-yillarga mo'ljallangan yo'l xaritasida bank nazorati va tartibga solish tizimini takomillashtirish yo'nalishlari belgilangan [22]. Markaziy bankning 2025-yilgi hisobotida bank tizimining asosiy moliyaviy ko'rsatkichlari yoritilgan [23; 24].

O'zbekistonda bank tizimini isloh qilish strategiyasi banklarning moliyaviy barqarorligi va samaradorligini oshirishga qaratilgan [25]. «Raqamli O'zbekiston – 2030» strategiyasi bank va moliya xizmatlarini raqamlashtirish uchun muhim institutsional asos yaratadi [26]. Thakor fintex texnologiyalarining bank faoliyati va moliyaviy vositachilikka ta'sirini o'rgangan [27]. Uzun kompaniyasining fintech va elektron tijorat yo'nalishidagi rivojlanishi raqamli moliyaviy xizmatlarning kengayib borayotganini ko'rsatadi [28]. Vives raqamli transformatsiya banklarning biznes modellari va raqobat muhitini o'zgartirayotganini ta'kidlaydi [29]. Yangiboyev aktiv va passivlarni boshqarish orqali bank likvidligini ta'minlash mexanizmlarini tadqiq etadi [30]. Ziyodullayev esa tijorat banklari likvidligini boshqarishning amaliy asoslarini yoritadi [31].

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning metodologik asosini bank vositachiligi va likvidlik nazariyalari, Bazel qo'mitasining likvidlik va foiz riskini boshqarish standartlari hamda ALM konsepsiyasi tashkil etadi. Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy va dinamik tahlil, koeffitsientlar tahlili, ssenariyli tahlil hamda konseptual modellash tirish usullaridan kompleks foydalanildi. Axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023, 2024 va 2025-yillar uchun Moliyaviy barqarorlik to'g'risidagi hisobotlari, 2025-yilgi yillik hisoboti, me'yoriy-huquqiy hujjatlar hamda mahalliy va xorijiy ilmiy nashrlar tashkil etdi.

Muddatlar bo'yicha muvofiqlik darajasini baholash uchun tizim darajasidagi to'rt guruh ko'rsatkich qo'llanildi. Birinchisi — moliyalashtirish tuzilmasi: kreditlarning depozitlarga nisbati ($KDN = K/D$), kredit-depozit farqi ($K - D$) va depozitlarning majburiyatlardagi ulushi. Ikkinchisi — muddat tuzilmasi: talab qilib olinguncha depozitlar ulushi hamda muddati bir yildan ortiq depozitlarning kreditlarni qoplash darajasi ($MQD = D1/K$). Uchinchisi — Bazel III ko'rsatkichlari: $LCR = HQLA/NCO$ (30 kunlik sof pul chiqimlari), $NSFR = ASF/RSF$ (mavjud va talab etiladigan barqaror moliyalashtirish) hamda $HQLA$ ning aktivlardagi ulushi. To'rtinchisi — valyuta kesimidagi KDN va moliyalashtirish farqi.

Raqamli kanallar orqali depozitlar chiqib ketishining tezlashishi xavfini baholash maqsadida tizim darajasida ssenariyli tahlil o'tkazildi. Unda $HQLA$ hajmi jami aktivlarning 21 foizi (194,2 trln so'm) deb qabul qilindi, 30 kunlik sof pul chiqimlari esa LCR ning 208 foizlik qiymatidan teskari hisoblanib, 93,4 trln so'mni tashkil etdi. Aholi depozitlarining (169,1 trln so'm) Bazel III parametrlaridan tashqari qo'shimcha chiqib ketishi uchun $LCR(s) = HQLA / (NCO + k \cdot A)$ formulasi bo'yicha qayta hisoblandi, bunda k — qo'shimcha chiqib ketish ulushi, A — aholi depozitlari hajmi. Ssenariy parametrlari bashorat emas, balki tizimning chidamlilik chegarasini aniqlashga xizmat qiluvchi shartli qiymatlardir.

Tadqiqotning cheklovlari quyidagilardan iborat: tahlil jamlangan tizim ma'lumotlariga tayanadi va alohida banklar o'rtasidagi tafovutlarni aks ettirmaydi; Markaziy bank hisobotlarida aktiv va passivlarning muddat oraliqlari bo'yicha to'liq taqsimoti e'lon qilinmaydi, shu sababli muddat nomuvofiqligi gap jadvali orqali emas, tarkibiy ko'rsatkichlar yordamida baholandi; valyuta ulushlari hisobotlarda butun foizgacha yaxlitlangani uchun tegishli hisob-kitoblar taxminiy xarakterga ega. Hisoblangan ko'rsatkichlar muallif tomonidan rasmiy ma'lumotlar asosida olingan va jadvallarda alohida qayd etilgan.

Tahlil va natijalar

O'zbekiston bank tizimida aktiv va passivlar tuzilmasi so'nggi yillarda sezilarli o'zgardi. 2025-yil oxirida bank tizimi aktivlari 924,8 trln so'mga yetib, yil davomida 20 foizga oshdi; kreditlar qoldig'i 604,0 trln so'mni (aholiga — 220,3 trln, yuridik shaxslarga — 383,7 trln so'm), depozitlar esa 417,3 trln so'mni tashkil etdi. Depozitlar yil davomida 35 foizga, kreditlar esa 13 foizga o'sdi. Quyidagi jadvalda Markaziy bank hisobotlari asosida muddatlar bo'yicha muvofiqlik

darajasini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar dinamikasi umumlashtirilgan.

1-jadval.

Tijorat banklarining aktiv va passivlari muddatlar bo'yicha muvofiqligini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar dinamikasi (yil oxiriga)

Ko'rsatkichlar	2023	2024	2025	Tahliliy xulosa
Kreditlarning depozitlarga nisbati (%)	195	173	145	Kreditlarning depozitlardan tashqari manbalarga bog'liqligi kamaymoqda
Kredit va depozitlar o'rtasidagi farq (trln so'm)	230	224	186,7	Qo'shimcha moliyalashtirish ehtiyoji qisqarmoqda
Depozitlarning majburiyatlardagi ulushi (%)	44	47	53	Resurs bazasi depozitlar tomon siljimoqda
Talab qilib olinguncha depozitlar ulushi (%)	36	34	31	Depozitlarning shartnomaviy muddat tuzilmasi uzaymoqda
Likvidlikni qoplash koeffitsienti, LCR (%)	165	194	208	Qisqa muddatli likvidlik zaxirasi oshmoqda
Sof barqaror moliyalashtirish koeffitsienti, NSFR (%)	112	115	120	Barqaror moliyalashtirish minimal talabdan yuqori
HQLA ning jami aktivlardagi ulushi (%)	14,9	17,3	21	Yuqori likvidli aktivlar ulushi o'smoqda

Manba: Markaziy bankning Moliyaviy barqarorlik to'g'risidagi hisobotlari (2023, 2024, 2025) asosida muallif tomonidan tuzilgan; 2023-yil uchun kredit/depozit nisbati hisobotda keltirilgan yillik o'zgarish asosida hisoblangan.

Birinchi jadval ma'lumotlari moliyalashtirish tuzilmasi yaxshilanayotganini ko'rsatadi. 2023–2025-yillarda kreditlarning depozitlarga nisbati 195 foizdan 145 foizgacha, ya'ni 50 foiz bandga pasaydi, kredit va depozitlar o'rtasidagi farq 230 trln so'mdan 186,7 trln so'mgacha qisqardi. Depozitlarning majburiyatlardagi ulushi 44 foizdan 53 foizgacha oshdi, talab qilib olinguncha depozitlar ulushi esa 36 foizdan 31 foizgacha kamaydi. Bazel III ko'rsatkichlari ham yaxshilandi: LCR 165 foizdan 208 foizgacha, NSFR 112 foizdan 120 foizgacha oshdi, yuqori likvidli aktivlar ulushi 14,9 foizdan 21 foizgacha ko'tarildi. Demak, tizim darajasida likvidlik me'yorlari 100 foizlik minimal talabdan sezilarli yuqori.

Biroq tarkibiy yaxshilanish muddat nomuvofiqligi muammosi hal bo'lganini anglatmaydi. 2025-yil oxirida muddati bir yildan ortiq depozitlar 156,7 trln so'mni (jami depozitlarning taxminan 38 foizini) tashkil etib, yil davomida 31 foizga oshdi. Ammo bu depozitlar kreditlar qoldig'ining atigi 25,9 foizini qoplaydi ($MQD = 156,7/604,0$); 2024-yilda bu ko'rsatkich hisob-kitoblarimizga ko'ra 22,4 foiz edi. Boshqacha aytganda, har bir so'm kreditga uzoq muddatli depozitlardan atigi 26 tiyin to'g'ri keladi, qolgan qismi qisqa muddatli depozitlar, qarz mablag'lari va kapital hisobidan moliyalashtiriladi: 2025-yil oxirida moliyalashtirish manbalarining 45 foizi depozitlar, 27 foizi qarz mablag'lari va 15 foizi o'z kapitali hisobiga to'g'ri kelgan. Ziyodullayev kreditlarning o'rtacha muddati 3–5 yil ekanini, Yangiboyev esa uzoq muddatli kreditlarning barqaror manbalar bilan qoplanishi 79,7 foiz ekanini qayd etgan; bu baholar turli metodik yondashuvlarda muddat nomuvofiqligi mavjudligini tasdiqlaydi.

Muddat nomuvofiqligining muhim ko'rinishi valyuta kesimida namoyon bo'ladi. Ikkinchi jadvalda 2026-yil 1-yanvar holatiga kredit va depozitlarning milliy va xorijiy valyutalar bo'yicha

tuzilmasi keltirilgan.

2-jadval.

Kredit va depozitlarning valyuta kesimidagi tuzilmasi va moliyalashtirish farqi (2026-yil 1-yanvar holatiga)

Ko'rsatkichlar	Jami	Milliy valyuta	Xorijiy valyuta	Tahliliy xulosa
Kreditlar (trln so'm)	604,0	368,4	235,6	Kreditlarning 39 foizi xorijiy valyutada
Depozitlar (trln so'm)	417,3	329,7	87,6	Depozitlarning atigi 21 foizi xorijiy valyutada
Kreditlarning depozitlarga nisbati (%)	144,7	111,8	268,8	Nomuvofiqlik xorijiy valyutada chuqur
Kredit va depozitlar o'rtasidagi farq (trln so'm)	186,7	38,8	147,9	Farqning 79 foizi xorijiy valyutaga to'g'ri keladi

Manba: Markaziy bankning 2025-yil uchun Moliyaviy barqarorlik to'g'risidagi hisoboti asosida muallif hisob-kitoblari; valyuta ulushlari (39 va 21 foiz) butun foizgacha yaxlitlangani sababli ko'rsatkichlar taxminiy.

Ikkinchi jadvaldan ko'rinib turibdiki, milliy valyutada kreditlarning depozitlarga nisbati 111,8 foizni tashkil etib, nisbatan muvozanatli, xorijiy valyutada esa 268,8 foizga yetadi. 186,7 trln so'mlik farqning qariyb 79 foizi (147,9 trln so'm) xorijiy valyutaga to'g'ri keladi, ya'ni xorijiy valyutadagi kreditlarning katta qismi ichki depozitlar emas, tashqi va boshqa qarz mablag'lari hisobidan moliyalashtirilmoqda. Yangiboyev ham xorijiy valyutada kredit-depozit nisbatini 271,1 foiz, moliyalashtirish farqini 149,4 trln so'm deb hisoblagan, bu bizning baholarimizga yaqin. Markaziy bankning ma'lumotiga ko'ra, sof ochiq valyuta pozitsiyasi me'yoriy chegaradan past (kapitalning 2,7 foizi) bo'lsa-da, xorijiy valyutadagi depozitlarning (AQSh dollarida hisoblaganda 21 foizga) o'sishi likvidlik riskini oshiradi, chunki rezidentlar mablag'larini xorijda investitsiya qilish imkoniga ega.

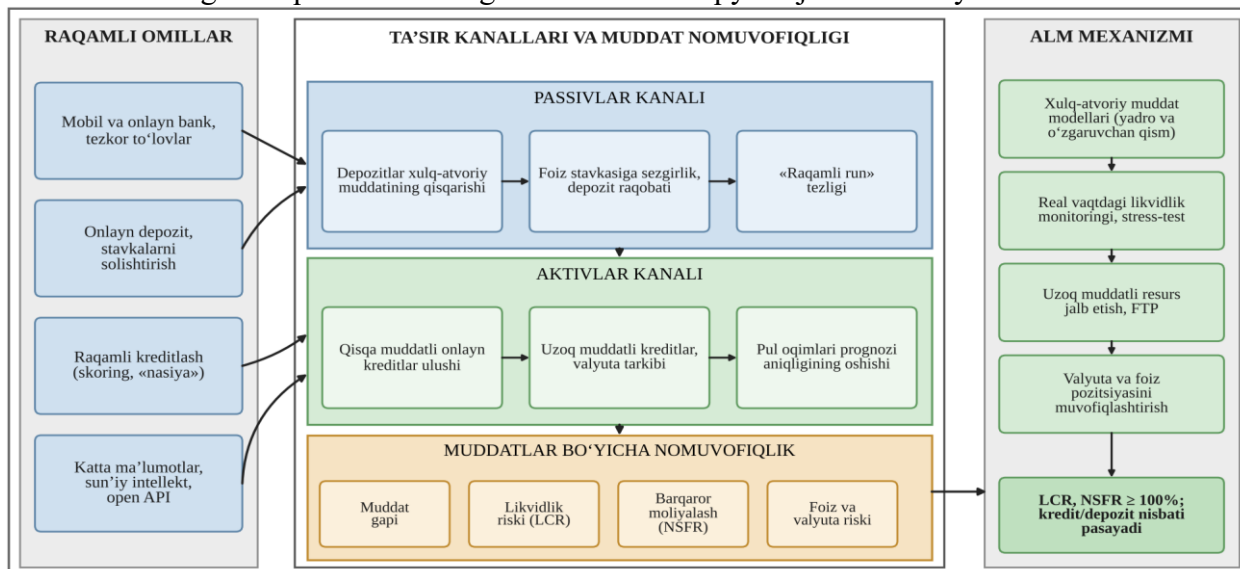
Raqamli transformatsiyaning bu tuzilmaga ta'sirida uchta jihat muhim. Birinchidan, raqamli to'lov infratuzilmasi kengaydi: 2025-yilda mobil ilovalar orqali operatsiyalar hajmi 646 trln so'mga yetib, 1,6 baravar oshdi, bank kartalari soni 68 millionga, elektron hamyonlar soni 25 millionga yetdi, kartalar bo'yicha naqd pul yechish ko'rsatkichi esa 21,8 foizdan 18,7 foizgacha pasaydi. Bu raqamli muhitda mablag'lar bank tizimi ichida tezroq aylanishini bildiradi. Ikkinchidan, raqamli banklar depozit bozoridagi raqobatni kuchaytirmoqda: Uzun ekotizimi onlayn depozitlar ishga tushirilgach uch oy ichida 50 million dollardan ortiq mablag' jalb qilgan, TBC Uzbekistan ro'yxatdan o'tgan foydalanuvchilari soni 2025-yil oxirida 23 millionga, oylik faol foydalanuvchilar soni taxminan 6 millionga yetgan. Uchinchidan, 2023-yil oxirida xususiy banklarda depozitlarning majburiyatlardagi ulushi o'rtacha 66 foizni (davlat banklarida 33 foizni) tashkil etgan; Uzun ekotizimidagi Kapitalbankda 2025-yil yakunlariga ko'ra kreditlar 3,1 mlrd, depozitlar 3,7 mlrd dollarga teng bo'lib (nisbat taxminan 84 foiz), tizim o'rtachasidan ancha past. Demak, raqamli kanallar depozit bazasini kengaytirishga xizmat qilmoqda, biroq bu bazaning xulq-atvoriy barqarorligi alohida baholashni talab qiladi.

Aktivlar tomonida ham muddat tuzilmasi bir tekis emas. 2025-yilda pul bozorida REPO operatsiyalari deyarli ikki baravar oshib, aylanmaning 68 foizini tashkil etdi, Markaziy bankning kunlik o'rtacha likvidlikni yutishi yanvardagi 16,2 trln so'mdan dekabrda 39,3 trln so'mgacha oshdi, overnait depozit operatsiyalari esa pul bozori bitimlarining 86,8 foizini egalladi. Bu ortiqcha likvidlikning katta qismi o'ta qisqa muddatli vositalarda joylashtirilayotganini ko'rsatadi. Davlat obligatsiyalari hajmining banklar aktivlarida 81 foizga oshishi o'rta muddatli likvid aktivlarga o'tish boshlanganidan dalolat bersa-da, aktivlar tuzilmasi hamon bir tomonda 3–5 yillik kreditlar, ikkinchi tomonda bir kunlik joylashtirishlar bilan ifodalanadi.

Yuqoridagi omillarni tizimlashtirish maqsadida raqamli transformatsiya kanallarining aktiv va passivlar muddatiga ta'sirini hamda muvofiqlashtirish mexanizmini aks ettiruvchi konseptual model ishlab chiqildi. Quyidagi rasm raqamli omillardan muddat nomuvofiqligi xatarlariga va ALM tizimining boshqaruv choralarga o'tuvchi mantiqiy zanjirni tasvirlaydi.

1-rasm. Raqamli transformatsiya sharoitida aktiv va passivlar muddatlarini muvofiqlashtirishning konseptual modeli

Modelga ko'ra, raqamli omillar ikki kanal orqali muddat tuzilmasiga ta'sir ko'rsatadi. Passivlar kanalida onlayn depozit va stavkalarni solishtirish xizmatlari depozitlarning foiz stavkasiga sezgirligini oshiradi, tezkor to'lovlar esa chiqib ketish tezligini (*raqamli run*) kuchaytiradi; natijada xulq-atvoriy muddat shartnomaviy muddatdan qisqa bo'lib qolishi mumkin. Aktivlar kanalida raqamli skoring va «nasiya» xizmatlari qisqa muddatli onlayn kreditlar ulushini oshirib, pul oqimlarining prognoz aniqligini yaxshilaydi, biroq uzoq muddatli kreditlar portfeli va uning valyuta tarkibi tarkibiy nomuvofiqlikning asosiy manbai bo'lib qolaveradi. Ikki kanalning natijasi muddat gapi, likvidlik riski (LCR), barqaror moliyalash (NSFR) hamda foiz va valyuta riski ko'rinishida namoyon bo'ladi. Uni boshqarish uchun xulq-atvoriy muddat modellari, real vaqtdagi likvidlik monitoringi va stress-test, uzoq muddatli resurslarni jalb etish hamda valyuta va foiz pozitsiyasini muvofiqlashtirishni o'z ichiga olgan ALM mexanizmi zarur.

3-jadval.

Aholi depozitlarining qo'shimcha chiqib ketishi ssenariylarida tizim LCR ko'rsatkichining taxminiy qiymatlari

Ssenariy	Qo'shimcha chiqib ketish, aholi depozitlariga nisbatan (%)	Qo'shimcha chiqib ketish hajmi (trln so'm)	LCR (%)	Tahliliy xulosa
Bazaviy (2025-yil oxiri)	0	0,0	208	Me'yordan 2,1 baravar yuqori
1-ssenariy	10	16,9	176	Zaxira sezilarli saqlanadi
2-ssenariy	25	42,3	143	LCR taxminan uchdan biriga pasayadi
3-ssenariy	40	67,6	121	Zaxira minimal darajaga yaqinlashadi
4-ssenariy	50	84,6	109	Me'yordan ozgina yuqori

Manba: muallif hisob-kitoblari (HQLA — aktivlarning 21 foizi, ya'ni 194,2 trln so'm; sof pul

chiquimlari — 93,4 trln so‘m; aholi depozitlari — 169,1 trln so‘m).

Raqamli kanallar orqali depozitlar chiqib ketish tezligi oshgan sharoitda tizim likvidligining chidamliligini baholash uchun ssenariyli tahlil o‘tkazildi. Uchinchi jadvalda aholi depozitlarining Bazel III parametrlaridan tashqari qo‘shimcha chiqib ketishi turli darajada bo‘lgan taqdirda tizim LCR ko‘rsatkichining taxminiy qiymatlari keltirilgan. Uchinchi jadval natijalariga ko‘ra, tizim darajasida likvidlik zaxirasi yetarli: LCR 100 foizlik minimal talabga tushishi uchun Bazel III parametrlaridan tashqari aholi depozitlarining taxminan 60 foizi (100,8 trln so‘m) 30 kun ichida chiqib ketishi lozim. Biroq bu xulosa jamlangan ko‘rsatkichga tayanadi va ikki jihatdan ehtiyotkorlikni talab qiladi. Birinchidan, tizimli muhim banklarda LCR 182 foizni tashkil etib, tizim o‘rtachasidan past; aholi depozitlari ulushi yuqori va HQLA kam banklar uchun kritik chegara ancha pastroq bo‘ladi. Ikkinchidan, raqamli muhitda chiqib ketish bir necha hafta emas, bir necha kun yoki soat ichida ro‘y berishi mumkin, shu sababli oylik LCR kun ichidagi likvidlik uzilishlarini ushlab qolmaydi. Demak, tizim darajasidagi yetarli likvidlik raqamli sharoitda alohida banklar ALM tizimining samaradorligini kafolatlamaydi.

Umuman olganda, tahlil natijalari muddatlarni muvofiqlashtirish uchta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishga tayanishi kerakligini ko‘rsatadi. Birinchidan, passivlar tomonida depozitlarning xulq-atvoriy muddatini baholash va uzoq muddatli resurslar ulushini oshirish zarur, chunki shartnomaviy muddat endi barqarorlikning ishonchli o‘lchovi emas. Ikkinchidan, tarkibiy nomuvofiqlik asosan xorijiy valyutadagi va uzoq muddatli kreditlar bilan bog‘liq bo‘lgani uchun aktivlarning muddati va valyutasini moliyalashtirish manbalariga moslashtirish lozim. Uchinchidan, ALM tizimining o‘zi raqamlashtirilishi, ya‘ni real vaqtdagi ma‘lumotlar, avtomatlashtirilgan LCR/NSFR monitoringi va kun ichidagi likvidlik nazorati joriy etilishi kerak.

Xulosa va takliflar

Tijorat banklarida aktiv va passivlar muddatlarini muvofiqlashtirish bank vositachiligining asosiy shartlaridan bo‘lib, raqamli transformatsiya sharoitida uning mazmuni va vositalari o‘zgarmoqda. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, raqamli kanallar bank xizmatlari qamrovini kengaytirish bilan birga depozitlarning foiz stavkasiga sezgirliги va chiqib ketish tezligini oshiradi, shartnomaviy muddat esa xulq-atvoriy barqarorlikning ishonchli o‘lchovi bo‘lmay qoladi.

O‘zbekiston bank tizimida 2023–2025-yillarda moliyalashtirish tuzilmasi yaxshilandi: kreditlarning depozitlarga nisbati 195 foizdan 145 foizgacha pasaydi, depozitlarning majburiyatlardagi ulushi 44 foizdan 53 foizgacha oshdi, LCR 208 foizga, NSFR 120 foizga yetdi. Shu bilan birga muddati bir yildan ortiq depozitlar kreditlarning atigi 25,9 foizini qoplaydi, 186,7 trln so‘mlik kredit-depozit farqining qariyb 79 foizi xorijiy valyutaga to‘g‘ri keladi, ssenariyli tahlil esa tizim darajasidagi likvidlik zaxirasi yetarli bo‘lsa-da, alohida banklar va kun ichidagi likvidlik uchun qo‘shimcha nazorat zarurligini ko‘rsatdi.

Tadqiqot xulosalari asosida tijorat banklarida aktiv va passivlarni muddatlar bo‘yicha muvofiqlashtirishni takomillashtirish bo‘yicha quyidagi ustuvor takliflar ilgari suriladi:

Avvalo, banklarda depozitlarning xulq-atvoriy muddat modellarini joriy etish zarur. Bunda talab qilib olinguncha va onlayn depozitlar mijoz segmenti, kanal turi va stavka sezgirliги bo‘yicha barqaror yadro va o‘zgaruvchan qismga ajratilib, yadro qismining o‘rtacha muddati tarixiy ma‘lumotlar va ilovadagi mijoz xatti-harakatlari asosida baholanishi, modellar esa har chorakda qayta tekshirilishi lozim. Bu aktiv va passivlar muddatlarini shartnomaviy emas, haqiqiy xulq-atvorga muvofiq taqqoslash hamda bank kitobidagi foiz riski bo‘yicha Bazel talablarini joriy etishga tayyorlanish imkonini beradi.

Ikkinchidan, real vaqt rejimidagi likvidlik monitoringi va «raqamli run»ga qarshi erta ogohlantirish tizimini yaratish tavsiya etiladi. Bunda LCR va NSFR hisob-kitobini avtomatlashtirish, kun ichidagi likvidlik pozitsiyasini kuzatish, yirik depozitchilar konsentratsiyasi va ilovadagi g‘ayrioddiy operatsiyalar bo‘yicha signal ko‘rsatkichlarini belgilash, favqulodda moliyalashtirish rejalarini esa raqamli ssenariylar bilan yangilash kerak.

Uchinchidan, passivlar tuzilmasini uzaytirish uchun uzoq muddatli milliy valyutadagi

resurslar ulushini oshirish lozim. Buning uchun muddati bir yildan ortiq depozitlar bo'yicha raqamli muddatli depozit sertifikatlari, maqsadli jamg'arma mahsulotlari va muddat oshgani sari ortadigan progressiv stavkalar joriy etilishi, muddatidan oldin yechishda foiz yo'qotish mexanizmi mustahkamlanishi, shuningdek ipoteka va iste'mol kreditlari portfelini sekyuritizatsiya qilish hamda uzoq muddatli obligatsiyalar chiqarish yo'li bilan qo'shimcha resurs jalb etilishi maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, aktivlar tomonida kreditlarning muddati va valyutasini moliyalashtirish manbalariga moslashtirish kerak. Uzoq muddatli kreditlar bo'yicha foiz stavkasini qayta ko'rib chiqish imkonini beruvchi o'zgaruvchan stavkali mahsulotlarni kengaytirish, kreditlarning depozitlarga nisbati bo'yicha pog'onali ichki limitlar (o'rta muddatda 130 foizdan oshmaslik haqidagi Yangiboyev taklifini inobatga olgan holda) belgilash hamda xorijiy valyutadagi kreditlarni asosan valyuta tushumiga ega qarzdorlarga yo'naltirish tamoyiliga o'tish lozim.

Beshinchidan, ALM boshqaruvini institutsional jihatdan kuchaytirish zarur: aktiv-passivlar qo'mitasi (ALCO) qarorlarini real vaqtdagi ma'lumotlar va risk-modellarga asoslash, fond transfert narxlash (FTP) tizimini joriy etib, uzoq muddatli va barqaror depozitlarni rag'batlantiruvchi, qisqa muddatli va o'zgaruvchan manbalarga likvidlik ustamasi qo'shuvchi ichki narxlash mexanizmini yaratish, shuningdek raqamli kanallarning uzluksizligi va kiberxavfsizligini (banklarning 24 foizi kiberhujumlarni tizimli risklarning dastlabki beshtasiga kiritgan) ALM va favqulodda rejalarining ajralmas qismi deb hisoblash talab etiladi.

Oltinchidan, tartibga solish darajasida Markaziy bank likvidlik me'yorlarini raqamli depozitlarning xulq-atvoriy xususiyatlariga moslashtirgan holda sinovdan o'tkazishi (jumladan, onlayn depozitlar uchun chiqib ketish koeffitsientlarini bank ma'lumotlari asosida tekshirishi), yirik depozitlar konsentratsiyasi kuzatuvini kuchaytirishi hamda uzoq muddatli milliy valyutadagi moliyalashtirish uchun ikkilamchi obligatsiya bozori, muddatli REPO va svop vositalarini rivojlantirishi maqsadga muvofiq. Bu banklarga ortiqcha likvidlikni faqat o'ta qisqa muddatli vositalarda joylashtirish o'rniga muddatlarni samarali boshqarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Basel Committee on Banking Supervision. (2008). Principles for sound liquidity risk management and supervision. Basel: Bank for International Settlements.
2. Basel Committee on Banking Supervision. (2013). Basel III: The liquidity coverage ratio and liquidity risk monitoring tools. Basel: Bank for International Settlements.
3. Basel Committee on Banking Supervision. (2014). Basel III: The net stable funding ratio. Basel: Bank for International Settlements.
4. Basel Committee on Banking Supervision. (2016). Interest rate risk in the banking book. Basel: Bank for International Settlements.
5. Basel Committee on Banking Supervision. (2018). Sound practices: Implications of fintech developments for banks and bank supervisors. Basel: Bank for International Settlements.
6. Begimqulova, S. N. (2026). O'zbekistonda tijorat banklarida raqamli xizmatlarning joriy etilishi va rivojlanish tendensiyalari. Moliya va bank ishi jurnali, (3), 86–90.
7. Berger, A. N., & Bouwman, C. H. S. (2009). Bank liquidity creation. The Review of Financial Studies, 22(9), 3779–3837.
8. Boot, A., Hoffmann, P., Laeven, L., & Ratnovski, L. (2021). Fintech: What's old, what's new? Journal of Financial Stability, 53, 100836.
9. Brunnermeier, M. K., & Pedersen, L. H. (2009). Market liquidity and funding liquidity. The Review of Financial Studies, 22(6), 2201–2238.
10. Choudhry, M. (2007). Bank asset and liability management: Strategy, trading, analysis. Singapore: John Wiley & Sons (Asia).
11. Diamond, D. W., & Dybvig, P. H. (1983). Bank runs, deposit insurance, and liquidity. Journal of Political Economy, 91(3), 401–419.
12. Diamond, D. W., & Rajan, R. G. (2001). Liquidity risk, liquidity creation, and financial

fragility: A theory of banking. *Journal of Political Economy*, 109(2), 287–327.

13. Drechsler, I., Savov, A., & Schnabl, P. (2017). The deposits channel of monetary policy. *The Quarterly Journal of Economics*, 132(4), 1819–1876.

14. Euromoney. (2026, July 17). Central Asia's best digital bank 2026: TBC Uzbekistan.

15. Gatev, E., & Strahan, P. E. (2006). Banks' advantage in hedging liquidity risk: Theory and evidence from the commercial paper market. *The Journal of Finance*, 61(2), 867–892.

16. Hanson, S. G., Shleifer, A., Stein, J. C., & Vishny, R. W. (2015). Banks as patient fixed-income investors. *Journal of Financial Economics*, 117(3), 449–469.

17. Jiang, E. X., Matvos, G., Piskorski, T., & Seru, A. (2024). Monetary tightening and U.S. bank fragility in 2023: Mark-to-market losses and uninsured depositor runs? *Journal of Financial Economics*, 159, 103899.

18. Kashyap, A. K., Rajan, R., & Stein, J. C. (2002). Banks as liquidity providers: An explanation for the coexistence of lending and deposit-taking. *The Journal of Finance*, 57(1), 33–73.

19. Kodirov, A. B. (2025). Инструменты поддержки ликвидности: опыт и перспективы развития банковского сектора Узбекистана. *Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali*, 5(7), 58–64.

20. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Financial Stability Report for 2023. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.

21. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). Financial Stability Report for 2024. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.

22. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). 2025–2028-yillarda bank tartibga solish va nazorat tizimini yanada takomillashtirishga qaratilgan «Yo'l xaritasi». Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.

23. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). Financial Stability Report for 2025. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.

24. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). Yillik hisobot 2025. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.

25. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoni «2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida».

26. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni «“Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida».

27. Thakor, A. V. (2020). Fintech and banking: What do we know? *Journal of Financial Intermediation*, 41, 100833.

28. Uzum. (2026). Uzum reports strong 2025 results as investments fuel sustained growth across fintech and e-commerce [Press release].

29. Vives, X. (2019). Digital disruption in banking. *Annual Review of Financial Economics*, 11, 243–272.

30. Yangiboyev, R. B. (2026). O'zbekiston tijorat banklarida aktivlar va passivlarni boshqarish asosida likvidlikni ta'minlashni takomillashtirish. *Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali*, 6(7), 97–116.

31. Ziyodullayev, S. M. (2026). Tijorat banklari likvidligini boshqarishning amaliy asoslari. *Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali*, 6(8), 27–32.

